

Dr. Gyirán Zoltán

A BOLDOGOK SEREGÉHEZ VEZETŐ ÚTON

– boldoggá avathatják Biri szülöttét, Orosz Péter Pál püspököt –

Nem vagyok teológus, sőt közel két évtizede nem gyakorlom a vallásomat, s a hitem is napról napra haloványabb. Mindezek ellenére – mint Biri jegyzője, egyik tősgyökeres családjának sarja és helytörténetének kutatója – kötelességemnek érzem, hogy a faluban világra jött, szentéletű Orosz Péter Pál születésének, életének és halálának körülményeit röviden bemutassam. Teszem ezt azért, hogy azok is megismerhessék a mártír püspök történetét, akik nem juthatnak hozzá a forrásokhoz. Remélem, hogy objektív, tárgyilagos, tényfeltáró írással senkit nem sértek meg. S bízom abban is, hogy végre a *birisiek*¹ is büszkén tekintenek majd arra az emberre, aki életét adta a hitéért.

A Vatikán 2022. augusztus 5-én hozta nyilvánosságra, hogy Ferenc pápa (2013-) audiencián fogadta a Szentek Ügyeinek Kongregációja prefektusát, Marcello Semeraro (1947-) bíborost; és engedélyezte az egyház több tagjának boldoggá avatási eljárását, köztük Orosz Péter Pálét, aki vértanúként halt meg papi szolgálata közben.²

Orosz Péter Pál – a vatikáni szentté avatási kongregáció dokumentumai szerint – éppen egy titokban bemutatott misét fejezett be, amikor lövés végzett vele, „a hit elleni gyűlöletből”. Az elkövetők a gyilkossággal, a helyi egyházat akarták felszámolni – olvasható a Vatican News hírportálon.³

Arról, hogy ki is volt valójában Orosz Péter Pál (1917-1953), miért és hogyan vesztette az életét, Fodorné Orosz Erzsébet (1939-2014) visszaemlékezései mellett, Korponai Gábor írásában,⁴ Dr. Terdik Szilveszter (1976-) egyházközségi történetében, Dr. Iváncsó István (1953-) papi arcképcsarnokában, valamint Puskás László (1941-), Orosz atya életéről szóló könyvében – mely a boldoggá avatási eljárással kapcsolatban került kiadásra – találtam a legtöbb és legrészletesebb információt.

Az Orosz Péter Pálról szóló adaptáció mellé viszonylag terjedelmes „források és jegyzetek”-et készítettem, elsősorban azért, hogy a közölt rövid életrajzokon és kuriózumokon keresztül, az olvasó jobban el tudja képzelni a korszak történéseit.

Orosz Péter Pál szülőfaluja: Biri

Az 1150 körül már létező Býr (*Byry*) falu neve egy 1290 körül kelt oklevélben tűnt fel először, amikor Ördög fia, Pált, a Balog-Semjén nemzetségbeli Gergely fia János és rokona, gencsi Pál fia, Lőrinc tiltakozása ellenére, e birtokba beiktatták.⁵

A tíz évvel ezelőtti ásatások tanúsága szerint, az Árpád-kori falu egykori templomának fundamentuma a XII. század közepén épült, annak ellenére, hogy abban az időben főként fatemplomokat emeltek az országban.⁶ A település valószínűleg – a jelentős egyházi tevékenységet kifejtő – II. Géza uralkodása idején (1141-1162) keletkezett.

A falut, a Szabolcs vármegyében gyökeret vert, Balog-Semjén nemzetséget alkotó három család (a Biry, a Kállay és a Semjéni) birtokolta. Az 1360-as évek közepére azonban a többségi birtokos Biry család teljesen elszegényedett, minek következtében egyes birtokaik – köztük Býr – egy másik birtokos család, a Kállayak tulajdonába kerültek.

Egy töredékesen fennmaradt számadáskönyvből tudjuk, hogy Býrben a Boldogságos Szűz (*Beata Virgo*) tiszteletére szentelt egyház Péter nevű papja, 1332-ben két garas pápai tizedet fizetett. A Zsigmond-kori oklevéltárban pedig annak is nyoma van, hogy 1406-ban a templom az utca sorában állt,⁷ amely 1483-ban már huszonöt márka értékű, kettőstornyú kőtemplom (*duo pinnacula habens*) volt.⁸

Az aszályos évek, a járványok, a török betörések, a szabadságharcok és a folyamatos „zaklatások” eredményeként 1720-ban már desolataként, pusztaként említik a falut, amit két-százhatvan évvel ezelőtt, 1763-1767. között gróf nagykállói Kállay (XIII.) János Péter (1735-1810) telepített be a Szilágyságból, a Szatmár vármegyei porteleki birtokáról.

Milyen adatokkal rendelkezünk az akkori biri görögkatolikus templomról?

A XVIII. század második felében betelepített lakosság, az új falu első templomát, a porteleki régi templom faanyagából, és a Kállay gróftól kapott fából építette fel, minden valószínűség szerint 1766-ban. Ezt igazolja a község előjáróinak 1864. évi vallomása is: „a’ Kis fa templom Érmellékéről szállított.”⁹

Dr. Papp György így írt erről 1939-ben: „Schematizmusaink egyszerűen paróchia antiquának nevezik. ... A paróchia szervezése telepítéssel kapcsolatban történt: cum impopulatione loci (= a hely elnéptelenedésével). ... Templomukat is a porteleki régi templom faanyagából, s a Kállayaktól kapott fából építették fel 1766-ban.”¹⁰

*A Szent Mihály főangyal görögkatolikus templom (2023)
(Fotó: Dr. Gyiránné Tóth Marianna)*

Biri parókiája kezdetben a munkácsi görögkatolikus egyházmegyéhez, majd annak magyar külhelynökségéhez, végül a Ferenc József magyar király (1848-1916) által alapított, Hajdúdorogi Egyházmegyéhez tartozott, amit 1912. június 8-án kanonizált X. Piusz pápa (1903-1914).¹¹ Biri parókiája 2015. március 19. óta, a Hajdúdorogi Főegyházmegye, Nyíregyházi Egyházmegyéjének Máriapócsi Esperesi Kerületéhez tartozik.

A nyolcszázhetven éves település két kisváros, Nagykálló és Balkány között fekszik, mindössze tizenöt kilométerre a Máriapócsi Nemzeti Kegyhelytől, ahol háromszor (1696., 1715., 1905.) is könnyezett a Mária-kegykép.

A birisi évek

Fodor István helyettes lelkész (1908-1913) 1913. október 5-i halálát követően, a Nagy Háború éveiben, 1914. szeptember és 1918. november 9. között *OROSZ JÁNOS MIHÁLY* volt Biriben a görögkatolikus parókus.¹²

Orosz János Mihály 1887. november 20-án született – Orosz Pál¹³ és Fekete Mária elsőszülött gyermekeként – Nyíregyházán; ugyanott keresztelte meg december 6-án, Szabó Sándor nyírlugosi segédlelkész. Keresztszülei, Lengyel Endre nagykállói parókus és felesége, Karczub Amália voltak. Teológiai tanulmányait Ungváron végezte 1909-1913. között. Miklósy István megyéspüspök (1913-1937) 1914. március 15-én, Debrecenben szentelte a Hajdúdorogi Egyházmegye papjává.¹⁴ Pappá szentelését megelőzően, házasságot kötött a berezniki parókus lányával, *RAKOVSZKY ERZSÉBET* tanítónővel. 1914 első félévében (április-augusztus) Nagykállóban volt segédlelkész, aztán Biribe helyezték.

Rakovszky Erzsébet 1895. december 1-jén született, a többségében ruszinok által lakott Horlyón, Rakovszky Cyril görögkatolikus parókus és Szoták Melánia gyermekeként.¹⁵

*Orosz János Mihály és Rakovszky Erzsébet*¹⁶

A fiatal házasok mindkét gyermeke községünkben látta meg a napvilágot, a XIX. század közepén épült parókia épületében. Az 1902-1907. között épült Szent Mihály főangyal görögkatolikus templomban keresztelték meg őket – az akkor ezeregyszáz lakosú, többségében görögkatolikus vallású, nyírségi kisaluban, amelynek lakosai az Osztrák-Magyar Monarchia egyik legeldugottabb csücskében várták a háború befejezését, a spanyolnátha járvány végét, és a fronton harcoló szeretteik hazatérését; akik közül harmincnégy katonát hiába vártak.

Az elsőszülött Orosz fiú, *JÁNOS ISTVÁN* 1914. november 27-én született Biriben; december 6-án keresztelte Molnár István napkori görögkatolikus lelkész (1913-1932). Az anyakönyvi bejegyzés szerint, „a keresztatyák és anyák neve és állapotja”: Rakovszky Nesztor ladoméri (akkor Zemplén vármegye) görögkatolikus lelkész, Szilárd Leó¹⁷ görögkatolikus főgimnáziumi tanár, Jacsinszky Olga és Nagymarki Lenke.¹⁸

A másodszülött *PÉTER PÁL* két és fél évvel később, 1917. július 14-én, szombaton született Biriben.¹⁹ Keresztelője augusztus 12-én volt; bátyjához hasonlóan őt is Molnár István napkori görögkatolikus lelkész keresztelte. Keresztszülei: ifj. Orosz Pál zászlós (a keresztelt gyermek unokatestvére) és Szabó Anna (a keresztelt gyermek apai nagyapjának húga, lánykori nevén Orosz Anna).²⁰

Először a harmincegy éves édesapa távozott az élők sorából. 1918. november 9-én, a Spanyolnáthajrány idején, „járványos betegségből eredő tüdőlob”, azaz tüdőgyulladás következtében hunyt el, papi szolgálata ötödik esztendejében. 1918. november 11-én – azon a napon, amikor a világháborút lezáró compiégne-i fegyverszüneti egyezményt aláírták – Biriben temette el Hudáky Gyula nagykállói esperes (1914-1952), valamint Poratunszky István (1885-1954) és Bojnik Sebestyén máriapócsi szerzetesek.²¹ Orosz János Mihály sírjának helye ma már ismeretlen.²²

A fiatalon elhunyt parókus még fiatalabb felesége, a huszonhárom éves özvegy, hamarosan „eladott minden gazdasági felszerelést, lovakat, szekereket, elég olcsón, mert elromlott a pénz (az 1900-1926. között forgalomban lévő korona), csak a bútort rakatta le egy családnál”,²³ és – a négy éves János Istvánnal és a közel két éves Péter Pállal – 1919 márciusában hazaköltözött a szülői házba, Bereznikre (Nyírhalom).

Miért költözött el Biriből, a férje halálát követő féléven belül, Rakovszky Erzsébet? Minden bizonnyal több oka is volt a sietős költözésnek. Egyrészt idegen környezetben élt, hiszen rokonai többségükben Kárpátalján éltek. Másrészt 1919 januárjában megérkezett az új esperes, Turzán József (1919. január – 1920. szeptember), akinek szüksége volt a parókia épületére. Végül pedig a fiatal anya veszélyeztetve érezhette a gyermekeit. A Tanácsköztársaságot ugyanis alig egy hónapos regnálása után, megtámadták a román intervenciós csapatok. A Nagyikállóhoz közeledő román haderőket megfékezendő, a magyar Vörös Hadsereg első hadosztályának kötelékeit 1919. április 24-én a Napkor-Nagyikálló-Biri vonalon állították fel. A túlerő következtében azonban a magyar csapatok Nagyikállót és térségét is kénytelenek voltak feladni.²⁴ A fiatal özvegy tehát nem akarta megkockáztatni, hogy végleg elszakítsák a rokonaiktól.

Kárpátalja mindeközben, a Nagy Háború utolsó évében – a trianoni békediktátumot megelőzően –, az akkor megrajzolt Cseh-Szlovák Köztársaság (1918-1920) részévé vált.

A kárpátaljai tanulóévek

Az özvegy két év múlva, 1921-ben házasságot kötött – a szintén görögkatolikus papi családban nevelkedett – Dudinszky Tibor (1896-1943)²⁵ jegyzővel, majd a család még ugyanabban az évben Kereckére (*Kerecki*) költözött, ahol hamarosan két Dudinszky gyermek született: 1922-ben Erzsébet, 1924-ben pedig Tibor.

Első férjéhez hasonlóan, szintén harmincegy éves korában, 1926 áprilisában, betegség következtében meghalt az édesanya, Rakovszky Erzsébet is. Az Orosz fiúk mostohaapja nem sokkal később újra megházasodott, feleségül vette Szidor Margit óvónőt. Saját gyermekei vele maradtak, az Orosz fiúk pedig 1927. szeptember 8-án apai nagyapjuk fiatalabbik húgához, Orosz Annához (Péter Pál keresztanyjához) és annak családjához kerültek, a hegyekben megbúvó Kiszszolvára (*Szkotárszke*).

Az új feleség ösztönzésére ugyanis, Dudinszky Tibor – aki hat évig nevelte első felesége gyermekeit –, azzal az indokkal, hogy nem bírja őket eltartani, egyszerűen feltette a két – tíz és tizenhárom éves – fiút a vonatra, akik egyedül tették meg a negyven kilométeres utat. Amikor megérkeztek Kiszszolvára, a kalauz kísérte el őket a paplakhoz.²⁶

Az árvák megpróbáltatásai azonban ezzel még nem értek véget. Hat év múlva, 1933. június 15-én meghalt Orosz Anna férje, Szabó Sándor, s ekkor Péter Pál nevelését fiának családja, Szabó András szekleencei parókus és neje Jaczkovics Zsófia vállalta.²⁷

Orosz János István²⁸ Munkácson maradt Beszkid Annánál,²⁹ hiszen már tizenkilenc éves volt, felsőfokú tanulmányait végezte, így csupán a tizenhat éves Péter Pál nevelését kellett biztosítani, aki együtt cseperedett a Szabó család hat gyermekével – tulajdonképpen a másod-unokatestvéreivel –, akik bátyjuknak tekintették.

*Szabó András szeklencei parókus és családja
(a nyakkendőös fiatalember Orosz Péter Pál)³⁰*

Az elemi tanulmányokat követően, Orosz Péter Pál Husztra járt reálgimnáziumba, majd az érettségi után, 1937 szeptemberében belépett az ungvári görögkatolikus szemináriumba, ahonnan Morvaország egyik történelmi központjába, a Morva folyó jobb partján fekvő Olomoucba (Olmütz), a Szent Cirill és Metód nevű szemináriumba küldték tanulni, ahol másfél évet töltött. Minden valószínűség szerint, 1939 márciusától már az ungvári szemináriumban folytatta tanulmányait.

Orosz Péter Pál – szeklencei lakosként – azért került Olomoucba, mert azok a kispapok, akik az akkori magyar határokon kívül eső helyekről kerültek az ungvári szemináriumba, az 1938 végétől ismét Magyarországhoz tartozó Ungvár szemináriumban nem tanulhattak.³¹

Az 1938. november 2-án aláírt első bécsi döntés következtében ugyanis, Magyarország a trianoni békediktátummal elvett területeiből visszakapott mintegy 12.000 km²-t, többek között Kárpátalja délnyugati sávját, a magyar határ mentén, Ungvárral, Beregszászal és Munkácsal. Bő négy hónap múlva, 1939. március 15-18. között pedig a magyar hadsereg megszállta Kárpátalja fennmaradó részét is.

Az érettségiző Orosz Péter Pál³²

Miként képzelhetjük magunk elé Orosz Péter Pált, milyen volt, hogy nézett ki, milyennek látták mások? Fodorné Orosz Erzsébet apai nagybátyjáról és keresztapjáról, a következő leírást adta: „Keresztapám magas termetű (175 cm),³³ vonzó külsejű, sötéthajú fiatalember volt, mindenkivel kedves, barátságos. Kisgyermekként úgy láttam, jóságos kisugárzás árad belőle, mintha mindig ragyogott volna az arca. Megragadott a szerénysége, alázatossága, Szűz Mária iránti tisztelete és szeretete, de mindenekfelett végtelenül hűséges szolgálata Urunknak, Istenünknek.”³⁴

*Az olomouci szemináriumban (1938)³⁵
Orosz Péter Pál az álló sorban, jobbról a harmadik*

Fircák Emil (1929-2003) nyugdíjas tanító – akinek 1991-1992-ben jelentős szerepe volt Orosz atya maradványainak felkutatásában – a következő jellemzést adta az atyáról: „Magas

növésű volt, haja fekete, fénylettek a szemei, mélypirosak az ajkai. [...] Hangja kellemes tónusú, baritonhoz hasonlított, erős volt. [...] Mindig fejfedő nélkül volt, csak télen viselt valamit. Gyakran tartotta a jobb kezét a mellén. [...] Öltönyén volt egy Szűz Mária-kitűző.”³⁶

A pappá szentelés

A huszonöt éves Orosz Péter Pált – a cölibátus kinyilvánítását követően, azon a napon, amikor a 2. magyar hadsereg elindult a Donhoz – 1942. június 28-án szentelte pappá Sztojka Sándor,³⁷ a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke, a felsődomonyai (*Onokivci*) Nagyboldogasszony templomban. A fiatal pap primíciáját, első szentmiséjét 1942. július 12-én, a kovászói (*Kvasove*) Istenszülő oltalma templomban celebrálta, ahol Romzsa Nesztor³⁸ helyi parókus (1941-1949) volt a kézvezetője.³⁹

A pappá szentel Orosz Péter Pál (1942)

Sztojka Sándor püspök (1932-1943) 1942-ben Rabár János⁴⁰ parókus káplánjának (segédlelkésznek) nevezte ki Péter Pált Magyarokmjátba (*Veliki Komjati*).

Egy év múlva, 1943 nyarán a fiatal káplán katonai behívót kapott, táborigyelmeztető képzésen kellett részt vennie a Kassa melletti Bárcán (*napjainkban Kosice településrésze*).

Dr. Th. Pirigyai István (1921-2005) így írt Orosz Péter Pálról, akivel együtt tanult a bárcái táborigyelmeztető képzésen: „[...] hihetetlen, leírhatatlan szeretet élt a lelkében. [...] Állandóan és igen kedvesen mosolygott, mindenkivel nagyon szépen beszélt, mindenkinek volt jó szava, senkit se ítél el, senkit se bántott meg, senkit se sértett meg. Olyan meleg szeretet áradt egyéniségéből, amelyet csak a legnagyobb szentek életében lehetett tapasztalni. [...] Amellett, hogy mélységesen hívő, elmélyült teológus volt, életszentségre törekvő, melegsívű, kedves, lebilincselő modorú ember volt, nagyon jól ismerte a valóságos életet, nem volt a világ zajától elvonuló remete, tisztában volt Kárpátalja és a világ problémáival.”⁴¹

Orosz atya ezután visszatért Kárpátaljára, ami 1944-ben a Vörös Hadsereg szovjet csapatainak megszállása alá került és egyesült az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasággal, majd a Szovjetunióval.

A segédlelkészt – Popovics János⁴² bilkei parókus 1946. június 19-i letartóztatását követően – Romzsa Tódor⁴³ püspök (1944-1947) parókusnak nevezte ki a Bereg megyei Bilkére.⁴⁴

A püspök és a fiatal pap jól ismerték egymást, hiszen – a csupán hat évvel idősebb – Romzsa Tódor volt Orosz Péter Pál lelki vezetője és filozófiatanára a szemináriumi évek alatt, és ő volt az, aki a káplánt másfél évvel korábban, titokban püspökké szentelte.

Orosz atya bátyja, Orosz János István a következőképpen számolt be a kezdeti nehézségekről: „Popovics János atya letartóztatása után a pravoszlávok birtokukba akarták venni a bilkei görögkatolikus templomot. A keresztet és templomi zászlókat vivő pravoszláv hívek körmenete, a miseruhába öltözött szajkófalvai (oszoji) bátyuskával az élén, a templomhoz ment, hogy elfoglalja. A görögkatolikus hívek, Fircák Iván, azaz Kroton eróművész⁴⁵ vezetésével, a templom bejáratánál fogadták őket. Fircák Iván figyelmeztette a bátyuskát és híveit, hogy ne merjenek közel jönni és megkísérelni a templomajtó feltörését, mert baj lesz. A bátyuska nem csitult, uszította a processzióját, hogy ne féljen és törje be a templom ajtaját. Ekkor Kroton egy kézzel felemelte a miseruhás bátyuskát, és megrázva őt, csak úgy lengett a fehér szakállal, ezt mondta: „El innen, emberek, mert ha nem, így lesz veletek is!” Ezután lenyugodtak az ambíciók, és a processzió visszafordult.”⁴⁶

A fiatal parókus mindkét helyen – Magyarkomjáton és Bilkén – kitűnt a szegények iránti buzgalomával és szeretetével. Korai árvasága kitörölhetetlen és fájdalmas nyomot hagyott benne, talán ezért karolta fel a gyerekeket, különösen az árvákat és a nagycsaládosokat, az utolsó darab kenyeret, az utolsó falat ételt is nekik adva. Közkedvelt, népszerű ember volt. Történetek keringtek arról, hogyan adta oda időről-időre a cipőjét, az ingét vagy éppen az öltönyét egy-egy koldusnak, szegénynek vagy rászorulóknak, s hogyan osztotta szét az ebédjét nap, mint nap a hitoktatásra érkező gyerekek között.

Orosz atyának kiváló nyelvérzéke volt, magyar anyanyelvén kívül jól ismerte a latin, a ruszin, az ukrán, valamint a francia nyelvet, így mindig meg tudta találni a közös hangot a hívekkel⁴⁷ és a paptársakkal.

A püspökké szentelés

A harminchárom esztendőes Romzsa Tódor püspök, előre látva az egyházak ellen irányuló atrocitásokat és megsemmisítésre törekvő intézkedéseket, megelőző lépéseket tett a görögkatolikus egyház megmentése érdekében. Bendász István⁴⁸ (1903-1991) kanonok adatai szerint, a püspök az Apostoli Szentszéktől kapott különleges engedély birtokában – miszerint a várható egyházüldözés miatt, az egyház fennmaradásának érdekében, előzetes pápai felhatalmazás nélkül, saját döntése alapján, az általa kiválasztott személyeket püspökké szentelheti – 1944. december 19-én titokban püspöké szentelte a huszonhét éves Orosz Péter Pált, majd egy év múltán, 1945. december 30-án a negyvenhét éves Chira Sándort,⁴⁹ aki a szemináriumban Orosz Péter Pál teológia tanára volt.

Feltétlenül szükség volt ugyanis arra, hogy a regnáló püspök akadályoztatása, bebörtönzése, valamint halála esetére mindig legyenek a területen olyan titokban püspökké szentelt papok, akik életben tartják az egyházat, s amennyiben az elengedhetlenné válik, további püspököket és papokat szenteljenek.⁵⁰

A mai napig nem tudni, hogyan történt Orosz atya püspökké szentelése. Puskás László szerint „a teljes titkosság miatt talán négy szemközt. A szentelő boldog Romzsa püspök és az újszentelt Orosz titkos püspök talán még a püspöki kápolnából is külön-külön jöttek ki, ha ott volt a szentelés, mert valóban titokban maradt Péter püspök felszentelése.”⁵¹

S hogy mennyire maradt titokban a felszentelés, azt Bendász István a következőképpen fogalmazta meg: „[...] Orosz Péter például még a hitvallóságot vállaló [...] János bátyjának sem árulta el püspök voltát. A testvér persze tudta, akárcsak mi mindnyájan, mert a hívek közt is ez volt a köztudatban – de öccse szájából soha nem hallotta.”⁵²

A II. világháború végéhez közeledve, Kárpátalja szovjet megszállása után, a Lembergi és Sztaniszlávi Görögkatolikus Egyházmegyéket beolvasztották az orosz pravoszláv egyházba, a kárpátaljai görögkatolikusokkal azonban nem sikerült ugyanezt megtenni.⁵³ 1945 nyarán a

kárpátaljai görögkatolikus egyház illegalitásba vonult, elsősorban azért, mert Sztálin 1945. március 15-én jóváhagyta a görögkatolikus egyházak teljes megsemmisítésének tervét.⁵⁴

Puskás László szerint „a 20. századi totalitárius szovjetrendszer harciasan istentelen ideológiája az általa uralt területeken deklaráltan az istenhit és az azt ápoló egyházak elpusztítására törekedett. És mivel az egyház ott van, ahol a püspökök, akik papjaikkal együtt, azokat irányítva, az egyház működését, létének fenntartását is jelentik, a szovjethatalom célja a püspökök és a papok azonnali behódoltatása, illetve kiirtása lett.”⁵⁵

Kárpátalja magyar térképe⁵⁶

Az 1944. szeptember 24-én püspökké szentelt Romzsa Tódor (1911-1947) volt az ellenállás központi figurája. Elsőként tehát – egy balesetnek álcázott sikertelen merényletet követően – őt gyilkolták meg Munkácson. Egy Odarka nevű, kórházi takarítónőként alkalmazott ügynök, az éjszakai orvosi ellenőrzés alatt, ciánkálival végzett a harminchat éves püspökkel, 1947. november 1-jén, Mindenszentek ünnepén.

A merénylet még elszántabbá tette a görögkatolikus papságot és a híveket. A szovjetek megtorlásképpen elvették a templomokat, tíz papot koholt vádakkal letartóztattak, a paplakokat – ahol sokgyermekes papcsaládok éltek – rekvirálták. A papfeleségeket, akik főként tanítónők voltak, elbocsátották.⁵⁷

Orosz atya ebben a nehéz időben sem télenkedett, Kiskomjáton templomot épített,⁵⁸ amit saját maga szentelt fel 1947. október 26-án, Krisztus király ünnepén. Különösnek tekinthető a felszentelés, Orosz atya ugyanis egyszer sem élt a püspöki mivoltából eredő felhatalmazásokkal, melynek során senkit sem szentelt pappá, ugyanakkor mégis felszentelte a kiskomjati templomot, ami püspöki hatáskör.⁵⁹

Egy évvel később, 1948 decemberében a megyei vallásügyi tanács összehívta Ungvárra a görögkatolikus papokat, és közölték velük, hogy egyházuk működését a továbbiakban nem

engedélyezik. Két lehetőség közül választhatnak: vagy a hűségben való kitartás, vagy az aposztázia (hitehagyás), azaz a pravoszláv egyházba való áttérés marad számukra.⁶⁰

A lelkipásztori tevékenységet végleg betiltották, minden görögkatolikus templomot bezártak. Azt a százhuszonkilenc papot, akik nem voltak hajlandók áttérni a pravoszláv hitre, 1949 folyamán három hullámban, a Gulag kényszermunkatáborába hurcolták, ahol napi tíztizenkét órát dolgoztatták őket, miközben ételmezésükről és egészségügyi ellátásukról alig gondoskodtak. Közülük huszonnyolcan nem tértek vissza.

1948-tól Orosz atyát – többi paptársához hasonlóan – az ortodox egyházba való áttérésre próbálták kényszeríteni, eltiltották papi hivatásának gyakorlásától, amit titokban végzett tovább. 1949-ben a paplaktól (fárától) is kilakoltatták, amelyben kolhozirodát létesítettek, neki pedig a pincében jelölték ki egy helyiséget, hogy megszegyenítsék,⁶¹ és hogy folyamatosan szem előtt tartsák. Persze ott sem volt egyedül, befogadta magához a rokkant Brjanik Jurkot.⁶²

Később, amikor egyre gyakoribbá váltak az előállítások, a hívek fogadták be, és gondoskodtak róla; persze mindig más és más család, hogy az üldözöi ne akadjanak a nyomára. A legtöbbet Izai Mihajlónál,⁶³ majd Levdár Zsuzsánál, Sztankó Katarinánál, a nagyrákóci Pap Julia Szemenovnáánál és az onoki Pataki Pálnál lakott.⁶⁴

1949 Karácsonya (január 6.) után kezdték el a görögkatolikus templomok végleges bezárását, eliminációját. Kárpátalján a bilkei görögkatolikus templom és a miszticei bazilita kolostortemplom tartotta magát a legtovább: Orosz atya 1949. április 21-én, Nagycsütörtökön misézhetett utoljára a bilkei templomban, mivel Nagypénteken azt a kommunisták bezárták.⁶⁵ Először le akarták rombolni, de mégis meggondolták magukat, és negyven éven át, egészen 1989-ig, az Ateizmus Múzeumaként használták.⁶⁶ Emiatt, 1949 Húsvétján Orosz atya a közeli miszticei bazilita kolostortemplomban – a szerzetesekkel együtt – végezte papi szolgálatát, bilkei hívei pászkáit is ott szentelte meg.⁶⁷

Ezt követően Orosz atya néhány paptársával, titokban látta el az ilosvai és a szőlősi járás híveit. A belügyi hatóságok kitartóan nyomoztak utánuk, sőt huszonötezer rubeles pénzjutalmat is felajánlottak a nyomravezetőknek.⁶⁸

Árulás miatt 1951-ben Margitics János⁶⁹ és Román János⁷⁰ atyákat letartóztatták és elítélték, másik két társuk, Csengeri János⁷¹ és Horineczki János pedig más körzetben folytatta tovább titkos papi működését. Orosz atyára maradt a teljes ilosvai járás és a Borzsa folyó völgyének ellátása, emellett pedig irányítania kellett a kárpátaljai görögkatolikus egyházat és meg kellett mentenie azt a teljes megsemmisítéstől. A KGB (a Szovjetunió Állambiztonsági Bizottsága) és a milícia (rendőrség) erőfeszítései így már kizárólag órá összpontosultak.

Ahogy azt Puskás László rögzítette, Orosz atya papi tevékenysége gyakorlatilag egy igen kicsi, mintegy 600 km²-nyi körzetben zajlott (ekkor a Balaton felszínének területe), ezáltal csak az ott élő emberek ismerhettek konkrét részleteket a munkájáról.⁷²

Amikor időről-időre elfogták és bevitték az ilosvai rendőrségre, rendszeresen bántalmazták, kínozták, különösen a lábát verték. Ennek ellenére soha nem panaszkodott, vállalva a sorsát, titokban tovább végezte papi szolgálatát. Időnként a híveket is kényszerítették, hogy adják fel, árulják el, hol bujkál, de a végsőkéig kitartottak mellette.⁷³

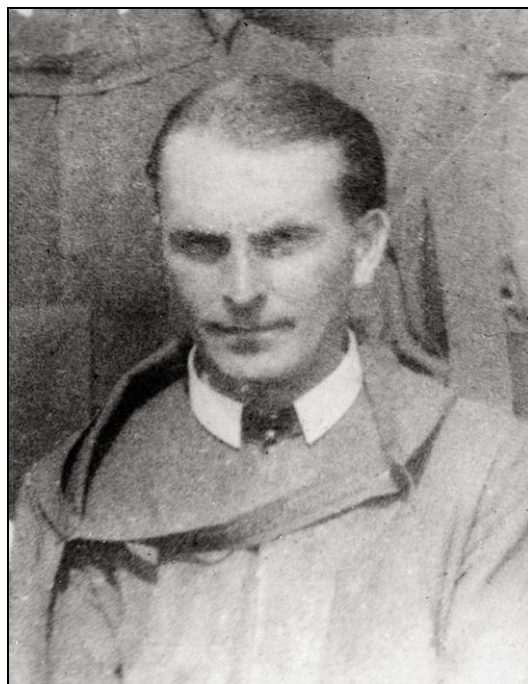
Csak kevesen tudtak róla, hogy két papot titokban püspökké szenteltek, akiknek soha nem hozták nyilvánosságra a személyazonosságát. A titkosszolgálat azonban tisztában volt a titkos szentelés tényével, sejtették is, hogy az egyik püspök Orosz atya, de nem tudták bizonyítani. Az 1945-ben püspökké szentelt Chira Sándort viszonylag hamar, 1949. február 10-én elfogták, az 1944-ben püspökké szentelt Orosz atyáról azonban közel kilenc évig, 1953 nyaráig nem derült ki, hogy kicsoda valójában.

A belügyi hatóságok folyamatosan figyelték és nyomoztak utána, ám ő továbbra is tevékenykedett: titokban keresztelt, esketett és liturgiát tartott. 1953 májusának utolsó hetében azonban – Zejkán Szemen árulása következtében – Fedotov KGB-s elfogta, az őt titokban befogadó és segítő Sztankó Vaszilij udvarán, majd Ungvárra vitték, kihallgatásra. (Sztankó

Vaszilij és felesége, Sztankó Katarina nyolc gyermeket nevelt, mégis vállalták, hogy bújtatják és segítik az üldözött Orosz atyát.)⁷⁴

Mivel Orosz atya letartóztatására a generalisszimusz, Sztálin halála (1953. március 5.) után került sor – és az új egyházpolitikai irányelvek tisztázatlansága miatt átmenetileg enyhült a papok üldözése –, két hét, ezúttal erőszakmentesen zajló vallatást követően, június 3-án szabadon engedték, sőt ígéretet kapott, hogy vállalhat civil munkát, és kaphat személyi igazolványt is.⁷⁵ Orosz atya ezt a következő szavakkal mondta el Zejkán Julia Ivanovának: „Már szabad vagyok, és azt mondták nekem, hogy csináltassam meg a paszportomat, és dolgozhatok a Charcspromban (az Étkeztetési vállalatnál).”⁷⁶

Orosz Pál atya szerint azért engedték el, mert a hívek közül senki sem vallott ellene, és minden biznnyal azért is, mert már eldöntötték, mit tegyenek vele.⁷⁷

*Orosz Péter Pál püspök az 1950-es évek elején*⁷⁸

Ennek ellenére a nyár folyamán, amikor Orosz atya Jackánics Vaszil (1919-1987) atyával a vidéket járta, a miszticei (*Imszticsovo*, ma Bilkéhez tartozik) híd mellett, egy rendőr utánuk lőtt, ám elvétette, és sikerült a partmenti füzesbe menekülniük. Jackánics atyát ugyan elfogták, de három napos ilosvai fogva tartást követően elengedték.⁷⁹

Néhány hónap múlva azonban I. Harcsenko, az ilosvai rendőrség parancsnoka, az egyik operatív tanácskozáson – a helyi KGB parancsnoka, Podlesznij rendelkezésére – mindenkinek adott egy-egy fényképet Orosz atyáról és elfogatóparancsot kiadva, utasítást adott a letartóztatására. A rendőrpáncsnok az eligazításon amerikai kémnek nevezte az atyát, akit élve vagy halva, mindenképpen kézre kell keríteni.⁸⁰

A vértanúhalál

Orosz atya 1953. augusztus 27-én, csütörtökön Nagykomjáton – az Istenszülő elszenderezésének előestéjén – titokban még sokakat meggyóntatott és elvégezte a Szent Liturgiát. Két helyen is találkozott a hívekkel azon a napon: özvegy Matrunics Mária portáján, valamint özvegy Bánik Hanna házában.⁸¹

Ezt követően, kísérőjével, Sztankó Katarina Ivanovával – akiknél akkor Bilkén lakott – az alsókaraszlói (*Zaricsa*) vasútállomásra indult, hogy visszautazzanak a húsz kilométerre

lévő Bilkére. Az atya a vasútállomás végébe húzódva végezte a rózsafüzért, míg kísérője a pénztárhoz ment, megvásárolni a jegyeket. Vaszil Kepics váltókezelő azonban – a nála lévő fénykép alapján – felismerte az atyát, és értesítette a szolgálatos milicistát, a falucskai (bogarevica) származású Povsik Vaszilij Vasziljevicsét (1928-1993 júliusa után).⁸² A rendőr előbb Katarinát kérdezte meg, hol van a pap, de az asszony azt felelte, hogy nem tudja. A váltókezelő azonban készségesen elárulta, hol található meg a keresett személyt.

Már esteledett, amikor a rendőr letartóztatta Orosz atyát, és Sztankó Katarinával együtt – Jurij Hudán rendőraltszist segítségével – elvezette őt a vasútállomásra. A rendőr azt mondta nekik, hogy az alsókaraszlói tanácsra kísérik be őket.

A hídon áthaladva, egy útszéli kereszt mellett, a harminchat éves Orosz atya megmakacsolta magát: „*Eresszen el, nem megyek tovább!*” – mondta Povsik rendőrnek. Az dühösen ráförmedt: „*Imádkozz, itt a véged!*” Az atya letérdelt a kereszt előtt, magához vette a nála levő Eucharisziát, és ekkor – a háta mögül, három méter távolságból – két lövés dördült: az egyik a lába mellett fúródott a földbe, a másik egy artériát talált el a nyaka jobb oldalán. Orosz atya, Sztankó Katarina karjai között vérzett el.

„Szimbolikus halál a keresztre feszített Jézus előtt” – írta hatvan év múlva Orosz atya keresztlánya, Fodorné Orosz Erzsébet.

A rendőr a legközelebbi házban felébresztette Felycán Iván Jurijovicsot és utasította, hogy őrizze Orosz atyát. A történetnek ez a momentuma kissé zavaros számomra. Miért kellett vigyázni a holttestre, ha a helyszínen volt Sztankó Katarina és a Povsiknak segítő Jurij Hudán altiszt is? Talán az altiszt már korábban elhagyta a csoportot, vagy kísérmie kellett Povsikot a tanácsra, mert a gyilkos félt egyedül bemenni a faluba? Erre vonatkozóan nem találtam kézzelfogható magyarázatot a forrásokban.

Közben az alsókaraszlói falutanács felébresztett elnöke is a helyszínre érkezett, és felelőségre vonta Povsikot („*Mit csináltál, te disznó?*”). A rendőr azonban biztos volt felettesei támogatásában, ezért megfenyegette („*Hallgass, mert veled is azt teszem!*”).⁸³

Povsik ezt követően elment az alsókaraszlói tanácsra, telefonált az ilosvai milíciára, ahonnan virradatkor teherautó érkezett; amelyre feldobták az atya élettelen testét.⁸⁴

A holttestet az ilosvai kórház hullaházába szállították boncolásra, ahol sokáig ruhátlanul feküdt, a betonpadlón.⁸⁵ A komjáti hívek több koporsót is a kórházhoz vittek, és kérték a test kiadását, hogy méltóképpen eltemethessék, de megtagadták tőlük.

Az atya testét – a másnap délutáni boncolást követően – augusztus 28-án sötétedéskor, Kamjanka-Buzka mellett kaparták el egy mezőn,⁸⁶ ám jószágot lelegeltető gyermekek hamarosan megtalálták a koporsót. Amikor a milicisták erről értesültek, a holttestet kiásták, majd az éjszaka leple alatt visszavitték Ilosvára, ahol négy milicista (Bábinec J. M., Meláj I. V., Olásin V. V. és Skirja V. J.) elásta az Irsavai RVVSz (járási belügyi osztály) udvarán, egy fűskamrában (fatartóban).⁸⁷

A gyilkosságot elkövető Povsiknak rövidesen azt tanácsolták, mihamarabb költözzön el Kárpátaljáról, mert elképzelhető, hogy a hívek „kárpótlásként” megölik. Már csak azért is, mert a rendőr az egyik barátjának eldicsekedett, hogy ötszáz rubel jutalmat kapott a tettéért.⁸⁸

Orosz atya maradványainak felkutatása

A bilkei híveket nem hagyta nyugodni, hogy szentéletű papjukat nem temethették el tiszteességgel, ezért harmincnyolc év múltán, az 1990 decemberében visszaadott bilkei templom kurátorai, nyomozni kezdtek Orosz atya sírja után.

Az atya keresésével előbb Cserniczkó I. V. bilkei tanítónő kezdett foglalkozni, majd egy másik pedagógus, a hatvanegy éves, már nyugdíjas Fircák Emil vette át tőle a feladatot.⁸⁹ Hosszan tartó nyomozást követően, egy szemtanú, a hatvanöt éves Deskó Iván Vasziljevics elárulta Fircák Emil egyháztanácstagnak, hogy az atya holttestét az ilosvai rendőrség udvarán egy fűskamrában (fatartóban) ásták el.

Az udvar azonban a közel négy évtized alatt jelentősen megváltozott, az egykori fűskamra helyét is alig tudták meghatározni, mivel az udvarra garázsok épültek; sőt 1991-ben már csupán a rendőrparancsnok garázsa állt.

A következő jelentős erőlelérés azt volt, hogy a Népi Küldöttek Irsavai Városi Tanácsa Végrehajtó Bizottsága – a bilkei görögkatolikus templom húszas tanácsának (egyháztanácsának) kérelme alapján – 1991. március 13-án kelt, 30. számú határozatával engedélyezte, hogy a bilkeiek, Orosz atya maradványai után kutatva, az Irsavai RVVSz garázsa területén kutatási munkákat folytassanak.⁹⁰

Az első, 1991. március 22-i kutatáson azonban a szemtanú Deskó Iván Vasziljevics nem jelent meg, csupán a sógorát küldte el maga helyett, aki pontatlanul, a garázs mellett mutatta meg az eltemetés helyét. Emiatt az ásás eredménytelenül zárult.

Ezt követően Fircák Emil, 1991. április 27-én hirdetést adott fel Orosz atya keresésével kapcsolatosan a „Nove Zsittyja” (Új Élet) című napilapban, de nem járt sikerrel.⁹¹

Mindeközben Ukrajna, 1991. augusztus 24-én visszanyerte szuverenitását.

Az 1992. július 30-án kiemelt koporsó⁹²

Az 1992. július 30-i második ásásra már két tanú – Deskó Iván Vasziljevics és Csedrik Jurij – is a helyszínre érkezett. A pontos hely megjelölése után a kutatás eredményes lett, megtalálták Orosz atya maradványait, a garázs húsz centiméter vastag betonpadlója alatt.⁹³

Az ügyészségnek elfoglaltsága miatt, „nem volt ideje” a maradványok hivatalos beazonosítására, ezért 1992. augusztus 6-án Fircák Emil azokat hivatalosan átvette, majd elvitte Ungvárra, a Kárpátontúli megyei vezetőség orvosi-anatómiai szakértői irodájába.

Fircák Emil – a maradványok leadását követően – Ungváron felkereste Orosz atya bátyját, Orosz János Istvánt, aki egyszerűen nem hitte el, hogy megtalálták az öccse maradványait. Azért volt szkeptikus, mert hihetetlennek, sőt képtelenségnek tartotta, hogy az eltemetés helyét valaki meg merete mutatni. Kilenc nap múlva, augusztus 15-én Orosz János István, hetvennyolc éves korában meghalt.⁹⁴

Orosz atya (vagy ahogyan Kárpátalján hívták, Orosz Petró Ivánovics, a hívek „Péter pap”-ja) földi maradványait 1992. augusztus 21-én szállították Ungvárról Ilosvára, majd másnap gyalog vitték át Ilosvárról, a nyolc kilométerre lévő bilkei görögkatolikus templom melletti kis kápolnába, miközben a környező települések harangjai ércesen zúgva kísérték a szent-

életű püspököt, utolsó útján.⁹⁵ A hálás hívek – a mártír püspök tiszteletére – ugyanis kápolnát építettek, amelyben a Szent Család-kép előtti oltárasztal üveglapja alá helyezték el maradványait.

Orosz atya hivatalos temetését – harminckilenc évvel a halálát követően – 1992. augusztus 28-án tartották Bilkén.

Az Orosz Péter Pál kápolna Bilkén⁹⁶

A történet azonban a temetéssel nem ért véget. Tíz hónap múlva, 1993. június 28-án, Lomaga B. J. rendőr főhadnagy, az Irsavai ROVD (a belügy járási osztálya) főnyomozója kihallgatta az oroszországi Omszkban (Szibéria és Kazahsztán határán) élő Povsik Vaszilij Vasziljevicsét. A 8201092 számú bűnügy gyanúsítottja vallomásában elmondta, hogy 1952. június 20. és 1954. február 17. között az Irsavai ROVD körzeti inspektoraként dolgozott, Szilyce és Zaricsa falvakat felügyelte.

Az 1953. augusztus 27-i gyilkosságot a következőképpen adta elő: „Ahogy a hídon ámentünk, hozzánk fordult és azt mondta, hogy sehova se megy, csináljunk vele, amit akarunk. Ezután felém indult. Hátrálni kezdtem, emellett kihúztam a „TT”-márkájú pisztolyomat és egy figyelmeztető lövést adtam le felfelé, de a pap a lövés ellenére se állt meg, tovább közeledett hozzám. Nem volt mit tenni, rám vethette volna magát, így én három méter távolságról, közvetlen közelről, célzás nélkül rálöttem. A földre esett, és az asszony, aki vele volt, felkiáltott: „Maga megölte őt.”

[...] Rám vonatkozó bűnügyet nem kezdeményeztek, nyomozás alatt nem voltam. Pénzjutalmat a pap feltartóztatásáért nem kaptam, bár ígérték, hogy lesz pénzjutalom és valamilyen magas kitüntetés, azaz „érdemrend”.

És ezzel minden befejeződött. 1954 áprilisában a milícia-parancsnok azt mondta nekem, hogy „veszélyes számodra, hogy itt dolgozzál és éljél”, javasolta, hogy lépjek ki a munkám-ból és utazzak el. [...] Kazahsztánba költöztem.”⁹⁷

Nyolc nap múlva, 1993. július 6-án, Fekete M. M., az Irsavai járás ügyésze, áttekintve a 8201092 számú bűnügyet, azt megszüntette a büntetőjogi felelősségre vonás határidejének elmúlása miatt: „Az összegyűjtött anyagok teljességgel bizonyítják Povsik Vaszil Vasziljevics

bűnösségét az 1917-ben született Orosz Petro Ivánovics szándékos meggyilkolásában (Ukrajna KK 94-es cikkelye). Ezzel együtt, figyelembe véve azt a körülményt, hogy a bűntett elkövetésétől számított 15 év elmúlt, így Ukrajna Büntető Törvénykönyve (KK) 48. cikkelyének megfelelően Povsik V. V. nem vonható felelősségre az elkövetett cselekmény régmúltja miatt.”⁹⁸ Ezek szerint Povsikot, de lege lata 1968-ig lehetett volna felelősségre vonni, Orosz atya meggyilkolásáért.

A „tiszteletre méltó”

Hazánkhoz napjainkban, huszonhárom szentté és huszonöt boldoggá avatott személy köthető. Orosz Péter Pál neve – többek között Márton Áron (1896-1980) püspök és Mindszenty József (1892-1975) hercegprímás neve mellett – azon huszonhét magyar „tiszteletre méltó” között található, akinek folyamatban van a boldoggá avatása.

Orosz Péter Pál boldoggá avatási eljárása a munkácsi görögkatolikus egyházmegye püspöke, Milán Šašik (2002-2020) kezdeményezésére, Szőke János (1927-2012) posztulátor⁹⁹ támogatásával kezdődött el 2003. december 8-án, amely közel két évtized múltán, 2022 augusztusában érkezett döntő fordulathoz.

*Orosz Péter Pál ereklyéi*¹⁰⁰

Orosz Péter Pál boldoggá avatására leghamarabb 2023-ban kerülhet sor, miután elkészül a boldoggá avatásról szóló bréve, illetve megegyezés születik a boldoggá avatás helyéről és idejéről. A boldoggá avatás időpontja különösen aktuális, tekintettel a múlt év februárjában kirobbant orosz-ukrán háborúra, valamint arra a tényre, hogy idén lesz Orosz Péter Pál halálának hetvenedik évfordulója.

Vértanú boldoggá avatásához nincs szükség csoda elismerésére, csak a vértanúság bizonyítására, amely könnyen ment Orosz atya esetében, hiszen sok tanú és a gyilkosa is élt még, amikor feltárták a „betonsírt”, majd azonosították a vértanú püspök maradványait.

A beatificatio, a boldoggá avatás annak az ünnepélyes kijelentése, hogy az elhunytat Isten felvette a boldogok seregébe, az elhunyt „Isten színe látására jutott”. A boldoggá avatottat az egyház már hivatalosan felveszi a szentek jegyzékébe, de a hívek a boldoggá avatott személy ereklyéit még nem tehetik ki nyilvános tiszteletre, és templomot sem szentelhetnek neki; ellenben kápolnát vagy harangot már igen.

Orosz atya, titokban felszentelt püspök beatificatioja annak kinyilvánítása, hogy életét áldozva tett tanúságot Krisztusba vetett hite mellett.¹⁰¹

A vértanú püspök emlékezete

Orosz Péter Pál emlékét a bilkei kápolna falán emléktábla, az alsókaraszlói kivégzőhelyen pedig kereszt hirdeti. Magyar Pál, bilkei parókus imakilencedet írt a mártír püspök dicsőítésére.¹⁰²

Húsz évvel ezelőtt, 2003. augusztus 28-án Milán Šašik munkácsi görögkatolikus püspök vezette a bilkei templombúcsú ünnepét, amely egyben Orosz atya halálának ötvenedik évfordulója is volt. Az ünnepségre Terdik Mihály¹⁰³ biri parókus (1986-2009) is meghívást kapott, aki akkor és ott határozta el, hogy a biri egyházközségben is emléket fog állítani a községben született, keresztelt és élete első két évében ott nevelkedett vértanúnak.

Így készült el 2010-ben a Boldog Romzsa Tódor¹⁰⁴ felszentelt vértanút és Orosz Péter Pál vértanút ábrázoló ikon, amit Seres Tamás készített. „Az ikon közepén a megfeszített Krisztus jelenik meg, az Orosz atya vértanúsága helyszínére emlékeztető útszéli keresztet idéző feszületen, hiszen Jézus Krisztus minden vértanú legtisztább mintaképe. Fölötte, a Menny sátorából az Atya győzelmi koszorút nyújtó jobbja tűnik fel, hogy miután hű szolgálai a pályát bevégezték, a jó harcot megharcolták, győzelmük méltó jutalmát is megkaphassák”¹⁰⁵ – olvasható Terdik Szilveszter leírásában.

*A biri Szent Mihály főangyal görögkatolikus templom, jobb oldalon a Boldog Romzsa Tódort és Orosz Péter Pál vértanút ábrázoló ikonnal
(Fotó: Marozsán Irén Mária)*

Orosz atya életéről és vértanúságáról két film is készült. Az elsőt Barlay Tamás készítette 2004-ben, *A kereszt előtt* címmel. Az ötvenkét perces dokumentumfilmben a görögkatolikus egyház két esperese nyomoz az ötven évvel azelőtti bűntény ügyében, valamint megszólalnak Orosz Péter Pál rokonai, és a gyilkosság szemtanúi is.

A második filmet 2016. november 18-án, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán mutatták be. *A hűség ára* című történelmi dokumentumfilmet Bunda Rita rendezte, ami az 1940-1950-es évekbeli kárpátaljai egyházüldözésről készült. Az ötvenhárom perces film bemutatja a Gulag munkatáboraiiba elhurcolt kárpátaljai római- és görögkatolikus lelkipásztorok életútját és kálváriáját, kiemelve négy egyházi személyt, köztük Orosz Péter Pál püspököt.¹⁰⁶

2012 nyarán, az Országos Ruszin Önkormányzat honlapja „A vértanú Orosz Péter atya emléktáblájának megszentelése”-ről adott hírt. A biri Szent Mihály főangyal görögkatolikus templom falán elhelyezett 120 x 50 centiméteres emléktábla 2012. augusztus 12-i elhelyezését a Nyíregyházi Ukrán Önkormányzat elnökhelyettese (Szofilkánics Judit) kezdeményezte és a Ruszin Nemzetiségi Önkormányzat, valamint Nagy István biri esperes (2011-2022) közreműködésével avatták fel. Az ünnepi szentmisét Nagy István és Puskás László celebrálta. A fekete

márványtáblán, arany betűkkel, a következő felírat olvasható magyar, ukrán és ruszin nyelven:

Ilyeneké az Isten országa (Mk. 10,14)
Isten szolgája
OROSZ PÉTER
(Biri 1917 – 1953 Kárpátalja)
titokban fölszentelt püspök
élete és vértanúsága emlékére

*Orosz Péter Pál emléktáblája a Szent Mihály főangyal görögkatolikus templom főbejárata mellett
(Fotó: Dr. Gyiránné Tóth Marianna)*

Talán nem véletlenül, Kárpátalján a vértanú püspök sokkal nagyobb tiszteletnek örvend, mint „mai” szülőhazájában, vagy mint szülőfalujában. Minden évben körmenettel emlékeznek meg róla a hívek, megőrizve a hitét, s emlékezve arra az áldozatra, amit Orosz Péter Pál püspök a vallásáért, Krisztus szolgálataért és híveiért vállalt.

Selemba Vitalij bilkei görögkatolikus parókus, 2016-ban így beszélt Orosz Péter Pálról: „A jó pásztor, a jó pap az, amelyik áldozatkész, szeretetből kész meghalni a nyájáért, mint amilyen Péter atya is volt, egy jó pásztor.”¹⁰⁷

Záró gondolatok

A tények felkutatása, a források összevetése és a rövid életrajz összeállítása közben, minduntalan előfurakodott az elmémből egy gondolat azzal kapcsolatban, hogy valami lényeges momentumról megfeledkeztem. Aztán eszembe jutott a Titus Maccius Plautus (Kr.e. 254-184) római színműírótól származó szállóige, a *NOMEN EST OMEN*, amely szerint „a név jósjel”, ami azt jelenti, hogy a név viselője nevében hordozza a sorsát, tulajdonképpen nevében a végzete.

Vértanú püspökünk az *Orosz* családnevet birtokolta, s talán sosem gondolt arra, hogy közvetve az a nemzet fog az életére törni, amelynek nevét viseli.

Orosz atyának – a bátyjához hasonlóan – két keresztnévet adtak a szülei: a *Pétert* és a *Pált*. Talán nem véletlenül.

A halász Simon, a későbbi „kőszikla” (Kéfás), akit Péter apostolként vagy Szent Péterként ismerünk, Jézus tizenkét apostolának egyikeként, a korai egyház első vezetője volt, akit a Róma felgyújtását követő keresztényüldözés idején fogtak el, és 65-67 között kivégeztek.

A farizeusnak nevelt Saulnak, 34-ben a damaszkuszi úton pedig olyan látomásban volt része, melynek hatására megkeresztelkedett, s nevét Pálra változtatta. Szent Ágoston (354-430) hippói püspök szerint, Saul a Pál nevet szerénysége jeleként, annak jelentése (kicsi, gyenge) miatt választotta. De mint tudjuk, a „Pálfordulást” követően, a sátorkészítő „tizenharmadik apostol” egyáltalán nem volt gyenge ember, hiszen senki nem fejtett ki olyan jelentős tevékenységet a kereszténység elterjesztésében, mint ő. Harmincévnyi ténykedése során, a „pogányok” térítése miatt többször letartóztatták, tömlöcbe vetették. Utolsó fogsága idején – mint római polgárt – Rómában állították bíróság elé, s 67. június 29-én az „örök város” közelében lefejezték.

Orosz Péter Pál kihívásokkal, megpróbáltatásokkal teli, példamutató életet élt, s a folyamatos fenyegetések, bántalmazások és üldözések ellenére is folytatta papi tevékenységét, arra törekedve, hogy a kárpátaljai görögkatolikus egyházat megmentse a teljes pusztulástól.

A titkos püspök végül a két szenthez, Péterhez és Pálhoz hasonlóan, vértanúhalált halt hitéért. A „kicsi és gyenge” ember – aki földi léte utolsó pillanatáig hüen és rendíthetetlenül teljesítette misszióját – hitében az egyik legszilárdabb „kőszikla” volt. Hiába oltották ki az életét, nem halt, nem halhatott meg, hiszen továbbél az emberek emlékezetében.

Noha, nem a harminchat évet élt Orosz Péter Pál gondolataival kezdtem az írásomat, mégis az ő, 1943-ban papírra vetett szavaival zárom:

„Ez az élet rövid, de ettől az élettől függ az örök életünk.”¹⁰⁸

FORRÁSOK ÉS JEGYZETEK

- ¹ A Biriben élők – a nyelvtani szabályokra fittyet hányva – „birisi”-nek nevezik magukat, hiszen az őseik, és a szomszédos települések lakói is ezt az elnevezést használták, használják rájuk.
- ² Orosz Péter Pál görögkatolikus pap, akinek vértanúságát Ferenc pápa is elismerte. Magyar Kurír Katolikus Hírportál. <https://www.magyarkurir.hu/hirek/orosz-peter-pal-gorogkatolikus-pap-akinek-vertanusagat-ferenc-papa-is-elismerte>
- ³ Gyirán Zoltán: Orosz Péter Pál boldoggá avatási eljárása. Biri Hírmondó, XXII. évfolyam, 3. szám, 2022. szeptember, 12.
- ⁴ Korponai Gábor: Boldoggá avathatják Orosz Péter Pál vértanút – Ferenc pápa elismerte Orosz Péter Pál kárpátaljai görögkatolikus pap vértanúságát. Görögkatolikus Szemle, XXXIII. évfolyam 9. szám, 2022. szeptember, 19.
- ⁵ Németh Péter: A középkori Szabolcs megye települései. Ethnica Kiadás, Nyíregyháza, 1997., 43.
- ⁶ Jakab Attila – Jankovics Norbert: „... a mostani falutól keletre ma is látható a régi Byr helye...” – régészeti kutatás Biri elpusztult középkori templomának helyén. In.: Kollár Tibor (szerk.): Művészet és vallás a Felső-Tisza-vidéken „Középkori templomok útja” című kiadvány 3. kötete. Nyíregyháza, 2014., 189-200.
- ⁷ Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I-II. Budapest, 1951., 1958., II/1. 4869.reg.
- ⁸ Kandra Kabos (szerk.): Adatok az egri egyházmegye történelméhez. Eger, 1887., 229.
- ⁹ Mizser Lajos: A nagykállói járás Pesty Frigyes kéziratos helynévtárában 1864. Helytörténeti füzetek 7., Nagy-kálló, 1994., 10.
- ¹⁰ Dr. Papp György: Szabolcsi görögkatolikus parochiák. In.: Csíkvári Antal – Dienes István: Szabolcs vármegye. Vármegyei Szociográfia Kiadóhivatal. Budapest, 1939.
- ¹¹ Ivancsó István: Papi arcképcsarnokunk – Orosz Péter (1917-1953). ATHANASIANA 31., Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2010., 261.
https://szentatanaz.synergyfox.app/public/1/kiadvanyok/athanasiana/athanasiana_31.pdf
- ¹² Terdik Szilveszter: Adatok a biri görögkatolikus egyházközség történetéhez. Első Lánchíd Bt., Biri, 2011., 41.
- ¹³ Orosz Pál (1859-1925) teológiai tanulmányait Ungváron végezte (1879-1883). Pásztélyi Kovács János megyéspüspök 1884. április 17-én szentelte a Munkácsi Egyházmegye papjává. 1912-ben került a Hajdúdorogi Egyházmegye kötelékébe. Nyíregyházán segédlelkész (1884-1888), Ajakon helyettes lelkész, majd parókus (1888-1917). A Karászi Esperesi Kerület esperese (1902-1917). 1917-től nyugdíjas. 1925. február 12-én hunyt el Kisvárdán, sírja a városi temetőben található. Felesége: Fekete Mária (†1910), gyermekeik: János Mihály (1887-1918) és Pál. 1888-ban Orosz Pál kezdeményezett gyűjtést a kisvárdai templom építésére.
- ¹⁴ Puskás László: Ilyeneké Isten országa – Isten Szolgája Orosz Péter (1917-1953) titokban felszentelt püspök élete és vértanúsága. Budapest, 2010., 131.
- ¹⁵ Orosz János István levele Bendász Istvánnak, 1990. július 26. PUSKÁS *i.m.* 164.
- ¹⁶ Orosz János Mihály (1887-1918) – Byzantinohungarica.
<https://www.byzantinohungarica.com/index.php/orosz-janos-1887-1918>
- ¹⁷ Amikor 2023. március 23-án, a Nyíregyháza Egyházmegyei Levéltárban, Orosz János István egyik keresztyáként megpillantottam Szilárd Leó nevét, megremegett kezemben a toll. Azonnal megnéztem a neten, hogy ez a Szilárd Leó, az a Szilárd Leó-e, ám a fizikus és feltaláló 1914-ben csupán tizenhat éves volt. Ebből következően a birisi papcsemete keresztaja valaki más lehetett. Később rátaláltam Szálinger Balázs „A mi Szilárd Leónk” című írására (Balatoni Múzeum. 2021. december 21. <https://balatonimuzeum.hu/blog/a-mi-szilard-leonk/>), és minden a helyére került. Orosz János István keresztaja 1891-ben született. Középkolai tanulmányait Pécsen végezte, majd 1913-ban a keszthelyi római katolikus főgimnáziumhoz nevezték ki helyettes ta-

-
- nárnak. 1917-ben szerzett magyar-német szakos tanári diplomát. Az 1920-as évek végén, Pécsen, a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen a bölcsésztudományok doktorává avatták. Negyven éves pedagógiai pályája kezdetén, Keszthelyen (1913), aztán Nagyállóban (1914), Mezőkövesden (1915-1917) volt tanár, majd Pécsen (1921-1940), Szegeden (1941-1944), végül 1956-ban történt nyugalomba vonulásáig, ismét Nagyállóban dolgozott. Középiszkolai működése során, jó munkája elismeréseként, címzetes gimnáziumi igazgatói előléptetésben, több jutalomban és dicséretben részesült. Iskolai munkáján kívül, mint sakk-történész igen elismert szaktekintélynek számított. Hetvenkilenc éves korában, 1970. szeptember 2-án hunyt el, Nagyállóban. A fentiek alapján tehát az 1914-ben született Orosz János István (1914-1992) édesapja, Orosz János Mihály (1887-1918) nagyállói segédlelkész, 1914-ben ismerkedhetett (barátkozhatott) össze az éppen Nagyállóba helyezett Szilárd Leó (1891-1970) gimnáziumi tanárral, akit aztán felkért keresztszülőnek.
- ¹⁸ Nyíregyháza Egyházmegye Levéltára, „A biri-i gör. szer. kath. egyház kereszteltek és bérmáltak anyakönyve 1905. évtől, VI. kötet”, 1914/50. sorszám. (Kutatás napja: 2023. március 23., Gy.Z.) A polgári születési anyakönyvi bejegyzés 1914/126. sorszám alatt a Szakolyi Polgármesteri Hivatalban található, Biri ugyanis 1871-1922. között a Szakolyi Körjegyzőséghez tartozott. A bejegyzést tevő anyakönyvvezető: Bakos Béla körjegyző.
- ¹⁹ Gyirán Zoltán: Biriben született vértanú. Biri Hírmondó, III. évfolyam, 2. szám, 2003. július, 6.
- ²⁰ Nyíregyháza Egyházmegye Levéltára, „A biri-i gör. szer. kath. egyház kereszteltek és bérmáltak anyakönyve 1905. évtől, VI. kötet”, 1917/29. sorszám. (Kutatás napja: 2023. március 23., Gy.Z.) A polgári születési anyakönyvi bejegyzés 1917/55. sorszám alatt a Szakolyi Polgármesteri Hivatalban található, Biri ugyanis 1871-1922. között a Szakolyi Körjegyzőséghez tartozott. A bejegyzést tevő anyakönyvvezető: Bakos Béla körjegyző.
- ²¹ Nyíregyháza Egyházmegye Levéltára, „Meghaltak anyakönyve” 1911-1941., 1918/24. sorszám. A temetés helye és napja: Biri, 1918. november 11. (Kutatás napja: 2023. március 23., Gy.Z.) A polgári halotti anyakönyvi bejegyzés 1918/57. sorszám alatt a Szakolyi Polgármesteri Hivatalban található, Biri ugyanis 1871-1922. között a Szakolyi Körjegyzőséghez tartozott. A bejegyzést tevő anyakönyvvezető: Bakos Béla körjegyző.
- ²² TERDIK *i.m.* 28., 2023 márciusában megpróbáltam felkutatni a sírt Csontos Lászlóné (1964-) és Nagy Róbertné (1977-) tevékeny közreműködésével, de nem jártam sikerrel (*Gy.Z.*).
- ²³ Orosz János István levele féltestvéréhez, Szakács (Dudinszky) Erzsébethez. PUSKÁS *i.m.* 30.
- ²⁴ Szücs Imre: Politikai élet. In.: Csepelyi Tamás – Orosz Gézáné – Ratkó József – Szücs Imre (szerk.): A Nagyállói járás múltja és jelene, Nagyálló, 1970., 314.
- ²⁵ Dudinszky Tibor 1896. április 14-én született Dudinszky Iván görögkatolikus parókus és Újhelyi Izabella gyermekeként, Beregkövesden. A középiszkolát Máramarosszigeten, a jegyzői tanfolyamot Ungváron végezte. Kereckén, Alsóvereckén volt jegyző, 1938-tól főjegyző Ignécen és Munkács-Oroszvégen. A világháborúban megsebesült. Első felesége Rakovszky Erzsébet tanítónő, második felesége Szidor Margit óvónő. Gyermekei Rakovszky Erzsébettől, Erzsébet és Tibor; Szidor Margittól pedig Izabella, Margit, József és Mária. 1943. november 23-án halt meg Budapesten. Munkácson, az Oroszvégi temetőben nyugszik. Dudinszky genealogy blog <https://www.facebook.com/dudinszky.a.genealogy>
- ²⁶ PUSKÁS *i.m.* 31.
- ²⁷ Fodorné Orosz Erzsébet: Titkos püspök, mártír főpásztor. Új Ember, 68. évfolyam, 35. (3392) szám, 2013. augusztus 25., 13.
- ²⁸ Orosz János István (1914-1992) 1938-ban fejezte be a szemináriumot, s mielőtt 1938. július 10-én pappá szentelte Sztojka Sándor püspök, feleségül vette Batin Mártát. Ungváron a ceholnyai templom segédlelkésze volt. Közben a Prágai Egyetemen pedagógusi diplomát szerzett. 1938 januárjától hittanár volt az akkor Rakosinóban működő gimnáziumban. 1939-1945 között Szeklecei parókus volt. 1948-ban ítélték el tíz év munkatáborra, öt év jogfosztásra és vagyonelkobzásra. Vorkután raboskodott Bóbita Mihály, Gregorovics István és Dr. Ortutay Elemér oltártestvéreivel, a 2. számú táborban. 1956 júliusában tért haza, és tevékenykedett tovább a munkácsi egyházmegyében. 1992. augusztus 15-én hunyt el Ungváron. (Dupka György: Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999., 81.)
- ²⁹ Orosz Pál görögkatolikus lelkész vallomása, *A hűség ára* (2016) című filmben, 15.00-15.15 perc.

-
- ³⁰ Szabó András szekleenci parókus és családja. A hűség ára című dokumentumfilmből (2016), 14.45 perc.
- ³¹ PUSKÁS *i.m.* 34-36.
- ³² Az érettségiző Orosz Péter Pál. Forrás: <https://synod.ugcc.ua/data/ispovidnyky-viry-otets-pavlo-oros-vystril-pid-rozpyattiam-6616/>
- ³³ 68. számú akta holttest bírósági orvosi vizsgálatáról, 1953. augusztus 28., PUSKÁS *i.m.* 309.
- ³⁴ FODORNÉ *i.m.* 13.
- ³⁵ Az olomouci szemináriumban (1938). A hűség ára című dokumentumfilmből (2016), 15.34 perc.
- ³⁶ Fircák Emil (Omelyán) Petrovics jegyzetei, a Szabó György atya által megmentett anyagból. PUSKÁS *i.m.* 73., 80.
- ³⁷ Sztojka Sándor (Karácsfalva, 1890. október 16. – Ungvár, 1943. május 31.) munkácsi görögkatolikus püspök. 1910-ben az ungvári Papnevelő Intézetben kezdte, majd az első két év kiváló eredményeit követően, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatta és fejezte be tanulmányait. Kiválóan, irodalmi szinten beszélt magyarul. 1916. december 17-én Papp Antal munkácsi görögkatolikus püspök szentelte pappá. 1932. július 12-én szentelte püspökké Gojdiacs Pál eperjesi püspök. Püspöksége idején – a trianoni döntés következtében – a munkácsi görögkatolikus püspökség csehszlovák fennhatóság alatt állt. A hatóságok szorgalmazták a Rómához hű görögkatolikusok áttérését a keleti ortodox egyházba. Sztojka Sándor – bár támogatta a ruszin nyelvi-irodalmi törekvéseket – azon fáradozott, hogy a hívekben megmaradjon a Róma iránti hűség. Amikor 1938 végén a püspökségnek csak egy része került vissza a Magyar Királysághoz, Sztojka Sándor a kárpátaljai Ukrajnában maradt közösségekben mozgalmat indított, melynek eredményeként mintegy kétszáz rutén község kérte a Magyar Királysághoz történő csatolását.
https://hu.wikipedia.org/wiki/Sztojka_S%C3%A1ndor
- ³⁸ Romzsa Nesztor [1901. december 16., Bányafalu (*Szuskove*)] kovászói görög katolikus parókus. Az aposztázia elutasítása miatt ítélték el 1949-ben huszonöt év munkatáborra, öt év jogfosztásra, vagyoneklobzásra. 1956-ban tért haza, 1966-ban halt meg Ilosván. (DUPKA *i.m.* 93.)
- ³⁹ IVANCSÓ *i.m.* 266.
- ⁴⁰ Rabár János [1908. október 28., Magyarkomját (*Veliki Komjat*)] magyarkomjátói görög katolikus parókus. Az aposztázia elutasítása miatt 1947 augusztusában tartóztatták le és ítélték el öt év munkatáborra, öt év jogfosztásra, vagyoneklobzásra. Még távolléte idején tanulmányozni kezdte a latin liturgikus előírásokat és 1956-ban átment a latin rítusra. Hatóságilag bejegyzett római katolikus plébánosként működött Bibrkán (Lembergi terület). 1959-ben megvonták tőle a regisztrációt, egy évi kényszermunkára ítélték. 1960-1972 között illegálisan működött Bibrkán. 1972-ben hazatért, Beregszászon halt meg 1988. március 21-én. (DUPKA *i.m.* 90.)
- ⁴¹ Dr. Th. Pirigy István, a nyíregyházi szeminárium egyháztörténeti tanszéke valamikori vezetője levele Szabó Györgynek, a Munkácsi Egyházmegye irodaigazgatójának, Orosz Péter Pálról. PUSKÁS *i.m.* 39.
- ⁴² Popovics János [1908. december 31., Nyíresújfalú (*Dunkovica*)], bilkei görögkatolikus parókus. Az aposztázia visszautasítása miatt ítélték el 1946-ban huszonöt év munkatáborra és öt év jogfosztásra. Vorkután raboskodott. Látogatóként tért haza 1953-ban, de többé nem ment vissza. Munkácson élt és dolgozott, 1985. február 10-én bekövetkezett haláláig. (DUPKA *i.m.* 89-90.)
- ⁴³ Romzsa Tódor (1911. április 14., Nagybocksó) a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke. Mivel nem volt hajlandó az aposztáziára, 1947. október 27-én merényletet követtek el ellene. Lóka (*Lavki*) községből hazatartó lovaskocsijának nekihajtott egy szovjet katonai gépkocsi. Súlyos sérülésekkel szállították a munkácsi kórházba. Már gyógyulóban volt, amikor az ápolószemélyzet közé csempészett bérnyilkos ciánkálival megölte. 1947. november 1-jén halt meg, november 4-én temették el az ungvári székesegyház kriptájában. A hatalom, az NKVD (Belügyi Népbiztosság) mindent elkövetett, hogy halálhírét titokban tartsák. Ennek ellenére harmincezer ember vett részt a főpásztor temetésén. Az egykori tragédia színhelyén, 1993 novemberében emlékművet állítottak fel, s az ungvári székesegyház falán is tábla őrzi a mártír püspök emlékét. (DUPKA *i.m.* 93.)
- ⁴⁴ Az először 1338-ban említett Bilke, nyolc kilométerre található Ilosvától, a járási székhelytől, a Borzsa folyó völgyében. A településen halad keresztül az Ungvár-Huszt műút, Beregszász felől indulva a Nagybereg-Ilosva-Dubrovka vonalon keresztül közelíthető meg. A település a Borzsába torkolló Bilke-patak mellett fek-

szik, erről is kapta a nevét. Jelenlegi nyolcezres lakosságából csupán öt családban él még magyar nemzetiségű személy, színmagyar család már nem található a településen. (Fischer Zsolt: Bilkén is él még a magyar szó. 2008. augusztus 29. <https://karpataljalap.net/2008/08/29/bilken-el-meg-magyar-szo>)

⁴⁵ Fircák Iván, a legendás erőember 1899. július 28-án született Bilkén, középparaszti családban, s már gyermekkorában kitűnt nem mindennapi erejével. Húszéves korában – a jobb kenyérkereset reményében – Prágába ment, ahol erőművészként és bokszolóként megnyert több versenyt, majd a Herzfert Cirkuszhoz szegődve, artistaként szerepelt. Legismertebb cirkuszi produkciójaként, összes kollégájával – több mint húsz emberrel – a vállán vonult be a porondra. A világ hatvannégy országában fordult meg. Párizsban megnyerte a testépítők szépségversenyét, és súlyemelésben is hetven alkalommal állhatott fel a dobogó legfelső fokára. Az amerikai újságírók a XX. század legerősebb emberének nevezték. Noha még nagy anyagi vonzattal együtt járó karrier előtt állt, az 1930-as évek végén Kroton úgy döntött, hazatér szülőföldjére és letelepszik. A cseh nemzetiségű, vele a cirkuszban fellépő Ruzena Ziklt vette feleségül, akitől nyolc gyermeke született. 1970. november 10-én, hetvenegy éves korában hunyt el Bilkén. (Marosi Anita: Kárpátalja anno – Bilke szülötte: Fircák Iván-Kroton, a világ legerősebb embere. <https://karpatalja.ma/sorozatok/karpatalja-anno/karpatalja-anno-bilke-szulotte-fircak-ivan-kroton-a-vilag-legerosebb-embere/>)

⁴⁶ PUSKÁS *i.m.* 70-71.

⁴⁷ FODORNÉ *i.m.* 13.

⁴⁸ Bendász István [1903. augusztus 3., Borhalom (*Boboviscse*)] felsőveresmarti (*Velika Kopanya*) görögkatolikus párókus. 1949. május 27-én tartóztatták le és július 18-án huszonöt évi javító munkatáborra, utána ötévi polgári jogfosztásra és vagyonelkobzásra ítélték. Íme, néhány az ellene felhozott vádakból: híveivel a magyar himnusz énekelte; egyházközségében rózsafüzér-társulatot szervezett a szovjetrendszer megdöntésére; elismerte a pápát a katolikus egyház fejének, pedig az a Szovjetunió első számú ellensége. Ítélobírója, Vaszil Ruszin partizánvezér volt, de az általa vezetett népbíróság ítélkezett a többi görögkatolikus paptársa felett is. Kirendelt védőügyvédjük, Jutkovics Mózes volt, aki többet ártott, mint az ügyész. 1955 januárjában, rokkantan tért haza. 1956-1957-ben a beregszászi levéltárban dolgozott. 1957-1959-ben Karagandában, az oda száműzött németek és ukránok biritualista misszionáriusa. Misszióját együtt végzi Chira Sándor, Murányi Miklós és Sztankanec Antal oltártestvéreivel. Letartóztatják, de mint menthetetlen beteget, menekülni hagyják. 1959-1972. között Beregszászon éjjeliőr, nyugdíjba vonulásáig. Titokban mindig is folytatta hivatását, amit az egyház legalizálásától kezdve nyíltan gyakorolhatott. 1990. június 17-én Szemedi János püspök a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye Székeskáptalanjának kanonokává nevezte ki. 1991. augusztus 13-án halt meg Beregszászon. Fogságának történetét *Öt év a szögesdrót mögött* (Budapest, 1991.) című könyvében írta le. (DUPKA *i.m.* 17-18.)

⁴⁹ Chira Sándor [1897. január 17., Irhóc (*Vilhivci*)] kanonok, teológiai tanár, székeskáptalani görögkatolikus vikárius, szentszéki tanácsos, pápai káplán, pápai prelátus, titokban felszentelt püspök. Az aposztázia visszatartása miatt 1949. február 10-én letartóztatták és 1949. augusztus 6-án szovjetellenes agitáció és propaganda vádjával huszonöt évi javító munkára, ötévi jogfosztásra és vagyonelkobzásra ítélték. Tájsetben, Kemerovszkban és Omszkban raboskodott, építkezéseken dolgoztatták. 1956-ban hazatért, de 1957 januárjában Murányi Miklóssal együtt kitiltották Ukrajna területéről, s így a kazah Karagandába került, ahol az oda száműzött németeket, lengyeleket, litvánokat, letteket, galíciai ukránokat és kárpátaljai ruszinokat pasztorizálta. Száműzéstében, Karagandában halt meg 1983. május 23-án. A KGB kárpátaljai főhivatala és a területi ügyészség 1989. április 28-án rehabilitálta. (DUPKA *i.m.* 22-23.) Püspökké szentelését egészen a haláláig titkolta. Boldoggá avatási eljárásának egyházmegyei szakasza 1997. december 14-én kezdődött el.

⁵⁰ PUSKÁS *i.m.* 52-53., 59.

⁵¹ PUSKÁS *i.m.* 60.

⁵² PUSKÁS *i.m.* 63.

⁵³ Tanúságtétel könnyekkel. <https://www.iec2020.hu/hu/hirek-sajto/tanusagtetel-konyyekkel>

⁵⁴ PUSKÁS *i.m.* 13.

⁵⁵ PUSKÁS *i.m.* 51.

⁵⁶ Kárpátalja magyar térképe. <https://ungparty.net/karpatalja/karpatalja-terkepek.htm>

-
- ⁵⁷ Tanúságtétel könnyekkel. <https://www.iec2020.hu/hu/hirek-sajto/tanusagtétel-könnyekkel>
- ⁵⁸ TERDIK *i.m.* 55.
- ⁵⁹ PUSKÁS *i.m.* 64.
- ⁶⁰ PUSKÁS *i.m.* 153.
- ⁶¹ Anna Antonivna Krucsenik elmondása alapján. PUSKÁS *i.m.* 101.
- ⁶² Levdár Jevgen emlékei. IVANCSÓ *i.m.* 279.
- ⁶³ Izai Jelizaveta (Levdár Jevgen nővére) elmondása alapján. IVANCSÓ *i.m.* 281.
- ⁶⁴ PUSKÁS *i.m.* 91., 98., 113.
- ⁶⁵ PUSKÁS *i.m.* 109.
- ⁶⁶ TERDIK *i.m.* 58.
- ⁶⁷ Zejkán (Bazsiv) Júlia Ivanyivna elmondása alapján. PUSKÁS *i.m.* 100.
- ⁶⁸ Orosz János István levele Bendász Istvánnak, 1990. július 26. PUSKÁS *i.m.* 166.
- ⁶⁹ Margitics János [1921. február 4., Nagycsongova (*Borzsavszke*)] bocskórahói görögkatolikus parókus. 1949-ben elutasította az aposztáziát, ezért hivatása gyakorlásától eltiltották. Ettől kezdve titokban gyakorolta hivatását. 1951-ben a hatóságok Nagycsongován tetten érték, elfogták. Június 8-án ítélték el, büntetése: huszonöt év munkatábor, öt év jogfosztás, vagyonek kobzás. A szibériai Omszkban raboskodott, 1956 októberében tért haza, Nagycsongován, a kolhozban dolgozott. 1988. szeptember 21-én Dmiterko Szafron sztanzslávi (Ivano-Frankovszki terület) püspök titokban püspökké szentelte. A munkácsi egyházmegyében működik – írta Dupka György 1999-ben. (DUPKA *i.m.* 70.)
- ⁷⁰ Román János (1921. május 12., Nagyrákóc-Sárdik) szuhabronyai (*Boronyka*) görögkatolikus parókus. Mivel nem aposztazált, 1949-ben eltolták hivatásától. Beregszászon (*Beregovo*) kőművesként, Kovácsréten (*Kusnicja*) és Salánkon (*Salanki*) favágóként dolgozott, de közben titokban gyakorolta papi hivatását, több társával együtt. 1951 márciusában Kövesligeten (*Drahove*) letartóztatták és júniusban elítélték huszonöt év munkatáborra, öt év jogfosztásra, vagyonek kobzásra. Lembergben és Omszkban raboskodott, 1956 májusában szabadult. Agronómusi diplomát szerzett. 1981-ig, nyugdíjba vonulásáig, agronómus a nagyszőlősi szőlőszovhozban, közben illegálisan gyakorolja hivatását. Első nyilvános miséjét 1989 áprilisában tartotta a nagyszőlősi temetőben, több mint hatszáz hívő részvételével. Nagyszőlősi parókusként azóta is a szabad ég alatt, a pravoszlávok kezén lévő görögkatolikus templom előtt tartja az istentiszteleteket. 1992-ben rehabilitálták – írta Dupka György 1999-ben. (DUPKA *i.m.* 92-93.)
- ⁷¹ Csengeri János [1917. július 12., Rahó (*Rahiv*)] szőlősegresi (*Olesnik*) görögkatolikus parókus. Néhány esztendei bujkálás után az ötvenes években elfogták és huszonöt évi kényszermunkára ítélték, további sorsa ismeretlen. (DUPKA *i.m.* 24.)
- ⁷² PUSKÁS *i.m.* 45.
- ⁷³ TERDIK *i.m.* 58.
- ⁷⁴ PUSKÁS *i.m.* 123-124.
- ⁷⁵ TERDIK *i.m.* 58.
- ⁷⁶ Zejkán Julia Ivanovna emlékei. PUSKÁS *i.m.* 126-127.
- ⁷⁷ Szabó Pál atya emlékei. IVANCSÓ *i.m.* 285.
- ⁷⁸ Orosz Péter Pál püspök az 1950-es évek elején. <https://osbm.org.ua/index.php/2014-11-26-09-44-45/novyny-provintsii/4990-vladyka-ivan-marhitych-i-vasyliianskyi-chyn-dopovid-protoihumena-o-frantsiska-onysko-chsvv>
- ⁷⁹ PUSKÁS *i.m.* 138.

-
- ⁸⁰ PUSKÁS *i.m.* 131.
- ⁸¹ PUSKÁS *i.m.* 131.
- ⁸² PUSKÁS *i.m.* 307.
- ⁸³ PUSKÁS *i.m.* 146.
- ⁸⁴ PUSKÁS *i.m.* 136., 294.
- ⁸⁵ A közelmúltban publikálta egy újság, a korábban titkosított belügyi ügyiratban erről fennmaradt fényképeket. A titkosítást 1983-ban szüntették meg. PUSKÁS *i.m.* 292.
- ⁸⁶ PUSKÁS *i.m.* 300.
- ⁸⁷ PUSKÁS *i.m.* 188.
- ⁸⁸ Legeza Sándor atya emlékei. PUSKÁS *i.m.* 126., 147.
- ⁸⁹ PUSKÁS *i.m.* 293.
- ⁹⁰ PUSKÁS *i.m.* 206.
- ⁹¹ PUSKÁS *i.m.* 233.
- ⁹² Az 1992. július 30-án kiemelt koporsó. A hűség ára című dokumentumfilmből (2016), 19.26 perc.
- ⁹³ PUSKÁS *i.m.* 267-268.
- ⁹⁴ PUSKÁS *i.m.* 275-276., 279.
- ⁹⁵ PUSKÁS *i.m.* 281., 285.
- ⁹⁶ Az Orosz Péter Pál kápolna Bilkén. https://www.pslava.info/BilkyS_CerkUspinnja_259-1,116482.html
- ⁹⁷ PUSKÁS *i.m.* 312-313., 315.
- ⁹⁸ PUSKÁS *i.m.* 316., 321.
- ⁹⁹ A posztulátor (kérelmező) teológiában, egyházjogban és történelemben jártas személy, aki a boldoggá és szentté avatási eljárásoknak, a megyéspüspök vagy illetékes előljáró által kinevezett tisztviselője. Feladata összegyűjteni az Isten szolgája életével kapcsolatos minden adatot, megfogalmazni az indokokat, amelyek alapján a boldoggá, illetve a szentté avatás kérhető.
- ¹⁰⁰ Orosz Péter Pál ereklyéi. A hűség ára című dokumentumfilmből (2016), 20.04 perc.
- ¹⁰¹ GYIRÁN (2022) *i.m.* 12.
- ¹⁰² FODORNÉ *i.m.* 13.
- ¹⁰³ Terdik Mihály 1937. október 30-án Nyíradonyban született, a kilenc gyermek közül hetedikként. Az elemi iskola után erdészeti technikumba járt, először Debrecenben, majd Szegeden. 1957-ben jelentkezett a nyíregyházi Görögkatolikus Hittudományi Főiskolára, bár édesapja ellenezte, hogy papi pályára lépjen. 1962. november 29-én vette feleségül Soltész Stefániát (1943-2022), Soltész Mihály szakolyi parókus legidősebb lányát. Terdik Mihályt 1962. december 9-én szentelte pappá Dudás Miklós püspök Nyíregyházán. Még ebben a hónapban kinevezték Újfehértóra segédlelkésznek, ahol öt évig szolgált. 1967-ben Csengerújfaluba kapott kinevezést, ahol nagyon gyorsan új parókiát kellett építeni, ami a hívek óriási áldozatvállalása mellett néhány éven belül meg is valósult. 1986-ban Biriben lett parókus, ahol már érezhető volt a szocializmus magvetése. A politikai változások után adódó lehetőségeket kihasználva, igyekezett a közösség hitéletét felrázni. 2007-ben autóbalesetet szenvedett, amelynek következtében mozgása fokozatosan romlott, ezért 2009-ben nyugdíjazását kérte. Nyugdíjas éveit Máriapócon töltötte. 2020. december 20-án hunyt el. Gyermekai: Mihály, Stefánia, Ágnes, Sebestyén és Szilveszter.
(Terdik Mihály (1937-2020) – Byzantinohungarica. <https://byzantinohungarica.com/index.php/terdik-mihaly-1937-2020>)

¹⁰⁴ 2001-ben a Szentté Avatási Ügyek Kongregációja elismerte Romzsa Tódor püspök vértanúságát, és június 27-én II. János Pál pápa (1978-2005) boldoggá avatta a vértanú püspököt az ukrajnai Lvivben (Lemberg). Puskás László: A kárpátaljai egyházüldözés kutatása. JEL – lelkiesség, közélet, kultúra. 2013. október 6. <https://www.jelujsag.hu/a-karpataljai-egyhazuldozes-kutatasa>

¹⁰⁵ TERDIK *i.m.* 59-60.

¹⁰⁶ A hűség ára – dokumentumfilm-bemutató. 2016. november 10. <https://munkacs-diocese.org/hu/2016/11/10/a-hseg-ara-dokumentumfilm-bemutato/> Az Orosz Péter Pálról szóló rész a 14.32-22.09 időszámban látható.

¹⁰⁷ Selemba Vitalij bilkei görögkatolikus parókus 2016. évi szavai Orosz Péter Pálról, A hűség ára című filmben, 21.33-21.48 perc.

¹⁰⁸ Orosz Péter Pál levele féltestvéréhez, Dudinszky Erzsébethez 1943. november 17-én, Magyarokmányról. PUSKÁS *i.m.* 44.